

حریم خصوصی در عصر دیجیتال

بررسی چالش‌ها، قوانین و پرونده‌های بین‌المللی مرتبط با حریم خصوصی دیجیتال

در عصر دیجیتال، داده‌های شخصی به یکی از ارزشمندترین دارایی‌ها تبدیل شده‌اند، به گونه‌ای که از موقعیت مکانی گرفته تا الگوهای رفتاری، اطلاعات کاربران از سوی شرکت‌ها، دولت‌ها و پلتفرم‌های دیجیتال جمع‌آوری، پردازش و تحلیل می‌شود. این تحول فناوریانه، پرسش‌های بنیادینی را در حوزه حقوق عمومی و حقوق بشر مطرح کرده است، آیا حریم خصوصی در دنیای دیجیتال معنا دارد؟ چه قوانینی از آن حمایت می‌کنند و در صورت نقض، چه سازوکارهایی برای جبران وجود دارد؟

مفهوم حقوقی حریم خصوصی

حریم خصوصی یکی از حقوق بنیادین بشر است که در اسناد بین‌المللی متعددی به رسمیت شناخته شده است. این حق، شامل کنترل فرد بر اطلاعات شخصی، ارتباطات و زندگی خصوصی خود می‌شود. ماده ۱۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (ICCPR) عنوان می‌دارد: هیچ کس نباید در معرض مداخلات خودسرانه یا غیرقانونی در زندگی خصوصی، خانواده، خانه یا مکاتبات خود قرار گیرد و هیچ‌گونه تعرض غیرقانونی به حیثیت و شهرت او نباید صورت گیرد، همچنین هر کس حق دارد در برابر چنین مداخلاتی یا تعرضاتی از حمایت قانونی برخوردار باشد. این ماده، پایه‌ای‌ترین سند بین‌المللی در حمایت از حریم خصوصی

محسوب می‌شود و از سوی کمیته حقوق بشر سازمان ملل متحد در تفسیر عمومی شماره ۱۶ به‌عنوان بخشی از کرامت انسانی شناخته شده است.

قوانین ملی و بین‌المللی مرتبط با حریم خصوصی دیجیتال

۱- مقررات عمومی حفاظت از داده‌ها (GDPR) - اتحادیه اروپا: این قانون از سال ۲۰۱۸ اجرایی شد و جامع‌ترین قانون حفاظت از داده‌های شخصی در جهان محسوب می‌شود. از اصول کلیدی آن می‌توان به رضایت آگاهانه برای جمع‌آوری داده‌ها، حق دسترسی، اصلاح و حذف داده، حق فراموش شدن (Right to be Forgotten)، الزام به شفافیت در پردازش داده و جریمه‌های سنگین برای نقض مقررات (تا ۴ درصد از گردش مالی سالانه شرکت) اشاره کرد. برای مثال شرکت متا (فیس‌بوک) در سال ۲۰۲۲ به دلیل نقض حریم خصوصی نوجوانان در اینستاگرام، از سوی کمیسیون حفاظت از داده ایرلند به پرداخت ۴۰۵ میلیون یورو محکوم شد.

۲- قانون حفظ حریم خصوصی مصرف‌کننده کالیفرنیا (CCPA): این قانون در ایالت کالیفرنیا تصویب شده است و حقوق مشابهی با GDPR برای کاربران فراهم می‌کند. از جمله: حق اطلاع از جمع‌آوری داده‌ها، حق مخالفت با فروش داده‌ها، حق دسترسی به داده‌های جمع‌آوری شده.

چالش‌های حقوقی در عصر دیجیتال

۱- رضایت واقعی یا توهم رضایت؟ در بسیاری از موارد، کاربران بدون مطالعه دقیق شرایط استفاده، جمع‌آوری داده‌ها موافقت می‌کنند. این رضایت، اغلب غیر آگاهانه و تحت فشار است. در حقوق قراردادها، چنین رضایتی ممکن است فاقد اعتبار باشد.

۲- داده‌های بیومتریک و خطرات مضاعف اطلاعاتی مانند اثر انگشت، اسکن عنبیه یا چهره، حساس‌ترین نوع داده‌ها هستند. در صورت افشای این داده‌ها، امکان جبران خسارت بسیار محدود است. GDPR این داده‌ها را در دسته داده‌های ویژه قرار داده است و پردازش آنها را تنها در شرایط خاص مجاز می‌داند.

۳- انتقال فرامرزی داده‌ها یکی از چالش‌های مهم، انتقال داده‌ها به کشورهای است که استانداردهای حفاظتی ضعیف‌تری دارند. دادگاه عدالت اتحادیه اروپا در پرونده II Schrems، توافق Shield Privacy امریکا و اروپا را به دلیل عدم تضمین کافی برای حفاظت از داده‌ها، باطل اعلام کرد.

پرونده‌های بین‌المللی مهم پرونده I و II Schrems - اتحادیه اروپا علیه امریکا: ماکس شرمز، فعال حقوق دیجیتال علیه فیس‌بوک شکایت کرد که داده‌های

کاربران اروپایی را به امریکا منتقل می‌کند. دادگاه عدالت اروپا در سال ۲۰۱۵ توافق Harbor Safe و در سال ۲۰۲۰ توافق Privacy Shield را باطل کرد، زیرا امریکا نظارت گسترده‌ای بر داده‌ها دارد و حقوق کاربران اروپایی را تضمین نمی‌کند.

پرونده Spain Google - حق فراموش شدن: در این پرونده، یک شهروند اسپانیایی خواستار حذف اطلاعات بدهی قدیمی‌اش از نتایج جست‌وجوی گوگل شد. دادگاه عدالت اروپا در سال ۲۰۱۴ حکم داد که افراد حق دارند اطلاعات منسوخ یا نامربوط درباره خود را از موتورهای جست‌وجو حذف کنند.

پرونده CNIL علیه Google فرانسه: کمیسیون ملی انفورماتیک و آزادی‌های فرانسه (CNIL) در سال ۲۰۱۹ گوگل را به دلیل عدم شفافیت در جمع‌آوری کوکی‌ها، به مبلغ ۵۰ میلیون یورو جریمه کرد. این پرونده نشان داد حتی شرکت‌های بزرگ فناوری باید به اصول شفافیت و رضایت پایبند باشند.

وضعیت ایران در زمینه حریم خصوصی دیجیتال

در ایران، قانون جامع حفاظت از داده‌های شخصی هنوز تصویب نشده است، با این حال برخی مقررات پراکنده وجود دارد. مواد ۵۸ و ۵۹ قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲ به حفظ حریم خصوصی و داده‌های شخصی کاربران در بستر مبادلات الکترونیکی می‌پردازند.

به طور کلی مطابق این قانون جمع‌آوری، پردازش و انتشار داده‌های شخصی باید با رضایت فرد و در چارچوب قانون صورت گیرد و نقض این اصل، موجب مسئولیت مدنی و کیفری خواهد بود. این قانون، پایه‌ای‌ترین مقررۀ داخلی در زمینه حفاظت از داده‌هاست، اما فاقد ضمانت اجرا و سازوکار نظارتی مؤثر است. ماده ۷۴۳ قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) نیز عنوان می‌دارد هر کس به‌طور غیر مجاز به داده‌های شخصی افراد دسترسی یابد یا آنها را منتشر کند، به حبس یا جزای نقدی محکوم خواهد شد. با وجود این مواد، نبود نهاد مستقل نظارتی، عدم شفافیت در جمع‌آوری داده‌ها از سوی نهادهای دولتی و فقدان فرهنگ حقوق دیجیتال، به ایجاد چالش‌های جدی شده منجر است.

توصیه‌های حقوقی و سیاستگذاری

۱- تدوین قانون جامع حفاظت از داده‌ها: ایران نیازمند قانونی مشابه GDPR است که اصولی نظیر تعریف دقیق داده‌های شخصی و حساس، الزام به رضایت آگاهانه، حق دسترسی، اصلاح و حذف داده‌ها، ایجاد نهاد مستقل نظارت بر داده‌ها، ضمانت‌های اجرایی مؤثر و جریمه‌های بازدارنده را در بر بگیرد.

۲- آموزش عمومی در خصوص حقوق دیجیتال: آگاهی عمومی از حقوق حریم خصوصی باید افزایش یابد. این امر می‌تواند از طریق رسانه‌ها، آموزش رسمی و فعالیت‌های جامعه مدنی صورت گیرد.

۳- همکاری بین‌المللی: ایران باید در تدوین استانداردهای جهانی حفاظت از داده‌ها مشارکت کند و با نهادهای بین‌المللی مانند شورای حقوق بشر، اتحادیه بین‌المللی مخابرات (ITU) و سازمان ملل همکاری داشته باشد.

نتیجہ گیری

حریم خصوصی در عصر دیجیتال، نه تنها یک حق فردی بلکه یک ضرورت اجتماعی و سیاسی است. در جهانی که داده‌ها قدرت‌آفرین شده‌اند، حفاظت از حریم خصوصی به معنای حفاظت از کرامت انسانی، آزادی‌های بنیادین و دموکراسی است. قوانین باید به‌روز، شفاف و قابل اجرا باشند و افراد نیز از حقوق خود آگاه شوند.

حتماً برات سؤال شده که:

حضانت ولایت و قیومیت چه تفاوت‌هایی باهم دارند

در نظام حقوقی ایران، مفاهیم حضانت، ولایت و قیومیت از جمله مفاهیم مهم در حوزه حقوق خانواده و حمایت از افراد فاقد اهلیت هستند. هر یک از این مفاهیم دارای ماهیت، قلمرو و آثار حقوقی مخصوص به خود هستند که شناخت دقیق آنها برای فهم روابط حقوقی میان والدین، فرزندان و اشخاص ثالث ضروری است.

■ **حضانت و مراقبت و نگهداری از کودک**

حضانت در حقوق ایران به معنای نگهداری، مراقبت و تربیت کودک است. ماده ۱۱۶۸ قانون مدنی تصریح می‌کند: نگهداری طفل هم حق و هم تکلیف ایوبین است. حضانت بیشتر جنبه عملی و روزمره دارد و شامل نظیر تغذیه، آموزش، بهداشت و مراقبت عاطفی کودک است. مطابق ماده ۱۱۶۹ قانون مدنی حضانت تا سن هفت سالگی با مادر است و پس از آن، حضانت با پدر است، مگر اینکه دادگاه به دلیل مصلحت طفل تصمیم دیگری بگیرد. نکته حائز اهمیت این است که حضانت قابل اسقاط نیست، به این معنی که والدین به هیچ‌عنوان نمی‌توانند از آن صرف‌نظر کنند. به طور کلی حضانت اطفال در زمان طلاق زوجین بیشتر تحت بررسی قرار می‌گیرد و از موارد اخلاقی است. در این شرایط دادگاه با توجه به مصلحت کودک در خصوص حضانت آن تصمیم‌گیری می‌کند، همچنین در صورت ازدواج مجدد مادر یا پدر، ممکن است حضانت به طرف دیگر منتقل شود.

■ **ولایت** تصمیم‌گیری حقوقی برای کودک

ولایت در حقوق ایران به معنای اختیار قانونی برای اداره امور مالی و غیرمالی کودک است. ماده ۱۱۸۰ قانون مدنی بیان می‌کند: طفل صغیر تحت ولایت قهری پدر و جد پدری است. ولایت شامل تصمیم‌گیری در امور مهم مانند انتخاب محل سکونت، تحصیل، ازدواج و مدیریت اموال کودک می‌شود. ولایت به نوع دارد:

- ولایت قهری: به پدر و جد پدری تعلق دارد و به صورت خودکار اعمال می‌شود.
- ولایت قانونی: در صورت فقدان ولی قهری، دادگاه ممکن است فردی را به عنوان ولی قانونی تعیین کند.
- ولایت وصی: در صورت فوت ولی قهری، وصی منصوب شده از سوی او می‌تواند ولایت را برعهده بگیرد، بنابراین در حالی که حضانت به معنای نگهداری فیزیکی از کودک است، ولایت به معنای تصمیم‌گیری حقوقی برای اوست. ممکن است حضانت با مادر باشد ولی ولایت با پدر باقی بماند.

■ **قیومیت** حمایت از افراد فاقد ولی

قیومیت برای حمایت از افراد فاقد ولی قانونی یا قهری ایجاد شده است. ماده ۱۲۱۸ قانون مدنی افراد تحت قیومیت را مشخص می‌کند:

- صغاری که ولی ندارد.
- مجانین.
- اشخاص غیررشید.

قیومیت با حکم دادگاه تعیین می‌شود و قیم موظف است امور مالی و غیرمالی فرد دارای قیومیت را اداره کند. همچنین سالانه به دادستان گزارش دهد و برای معاملات مهم از دادگاه اخذ اجازه کند، بنابراین قیومیت در شرایطی اعمال می‌شود که فرد فاقد ولی قانونی باشد. برخلاف ولایت که به صورت قهری و طبیعی به پدر یا جد پدری تعلق دارد، قیومیت نیازمند حکم قضایی است و تحت نظارت دادستان انجام می‌شود.

نتیجہ گیری

در حقوق ایران، حضانت، ولایت و قیومیت سه نهاد مستقل اما مرتبط هستند که هر یک نقش مهمی در حمایت از کودکان و اشخاص فاقد اهلیت ایفا می‌کنند. حضانت بیشتر جنبه عاطفی و مراقبتی دارد، ولایت جنبه حقوقی و تصمیم‌گیری و قیومیت مربوط به جنبه حمایتی و قضایی است. شناخت دقیق تفاوت‌های این نهادها برای والدین، وکلا و قضات ضروری است تا بتوانند در مواقع لازم تصمیمات درست و منطبق با مصلحت افراد تحت حمایت اتخاذ کنند.

نقش پررنگ نشانه‌های جغرافیایی در مالکیت فکری

در عصر جهانی‌سازی، حفظ اصالت و اعتبار محصولات محلی به یکی از دغدغه‌های مهم تولیدکنندگان و دولت‌ها تبدیل شده است. نشانه‌های جغرافیایی (Geographical Indications) به عنوان یکی از ابزارهای حقوقی مالکیت فکری، نقش مهمی در حمایت از کالاهایی ایفا می‌کنند که کیفیت، شهرت یا ویژگی‌های بخصوص آنها به منطقه جغرافیایی خاصی وابسته است. این نشانه‌ها نه تنها از مصرف‌کنندگان در برابر فریب محافظت می‌کنند، بلکه به توسعه پایدار، تقویت برندهای محلی و افزایش صادرات منجر می‌شوند.

نشانه جغرافیایی چیست؟

مطابق ماده ۱ قانون حمایت از نشانه‌های جغرافیایی مصوب ۱۳۸۳: نشانه جغرافیایی، نشانه‌ای است که مبدأ کالایی را به قلمرو، منطقه یا ناحیه‌ای از کشور منتسب می‌سازد، مشروط بر اینکه کیفیت، مرغوبیت، شهرت یا سایر خصوصیات کالای اساساً قابل انتساب به مبدأ جغرافیایی آن باشد. این تعریف بر دو عنصر کلیدی وابستگی ویژگی‌های کالا به محل جغرافیایی و قابلیت تشخیص و شهرت محصول در ذهن مصرف‌کننده تأکید دارد.

مبانی قانونی در ایران

قانون حمایت از نشانه‌های جغرافیایی مصوب ۱۳۸۳، نخستین سند مستقل در این حوزه در ایران است. این قانون در مواد مختلفی به مسائل کلیدی این حوزه اشاره دارد. در ماده ۲ مواردی که می‌توان با کمک نشانه‌های جغرافیایی اقدام دعوی کرد را عنوان می‌کند و می‌گوید هر شخص یا گروه ذی‌نفع می‌تواند در خصوص نشانه‌های جغرافیایی به منظور جلوگیری از موارد زیر با مطالبه ضرر و زیان ناشی از آنها در دادگاه اقدام دعوی کند: معرفی غیرواقعی مبدأ کالا، استفاده گمراه‌کننده از نشانه‌های جغرافیایی و رقابت نامشروع مطابق ماده ۱۰ مکرر کنوانسیون پاریس. همچنین شرایط حمایت از نشانه‌های جغرافیایی را در ماده ۴ و شرایط عدم حمایت را در ماده ۵ لحاظ کرده است. مطابق ماده ۴ نشانه‌های هم‌نام، اگر واقعی و منطبق با تعریف قانونی باشند، با رعایت شرایط خاص، به طور مساوی مورد حمایت قرار می‌گیرند و ماده ۵ نیز عنوان می‌کند نشانه‌هایی که فاقد ارتباط واقعی با منطقه جغرافیایی باشند یا موجب فریب مصرف‌کننده شوند، مورد حمایت قرار نمی‌گیرند.

حمایت بین‌المللی از نشانه‌های جغرافیایی

ایران عضو کنوانسیون پاریس (مصوب ۱۸۸۳) و موافقت‌نامه

را انجام دهند.

نشانه‌های جغرافیایی ثبت‌شده در ایران

ایران دارای محصولات متعددی با شهرت منطقه‌ای است که برخی از آنها ثبت شده‌اند و احتمالاً نام آنها به گوش شما نیز آشناست، زعفران قائنات، فرش کاشان، پنیر لیقوان، ربم مضافتی بم، عقیق خراسان و جاقوی زنجان نمونه‌ای از این نشانه‌ها هستند. این محصولات نه تنها در بازار داخلی بلکه در صادرات نیز نقش مهمی ایفا می‌کنند و ثبت نشانه جغرافیایی آنها به حفظ اعتبار و جلوگیری از تقلب کمک کرده است.

پرونده‌های حقوقی نشانه‌های جغرافیایی

۱. پرونده رنیر روکوفر (Roquefort) فرانسه: در این پرونده، تولیدکنندگان پنیر فرانسوی موفق شدند استفاده از نام Roquefort از سوی شرکت‌های غیرواقعی را در امریکا ممنوع کنند. در این پرونده دادگاه حکم داد که این نام تنها برای محصولات قابل استفاده است